

- 6 DOLEŽALOVÁ, Kateřina, *Vyhodnocení archeologických nálezů z areálu obléhacího stanoviště v trati Ohrada u hradu Lichnice*, Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2012.
- 7 Zdroj dostupný z: <https://ags.cuzk.cz/av/> [cit. 2020-11-05].
- 8 Oba prstence středověkého hradebního systému zobrazuje rekonstrukční mapa Jana Frolíka. In: *Historický atlas měst České republiky*, svazek č. 13, Chrudim, Praha 2003, mapa č. 36.
- 9 RAZÍM, Vladislav – ZAHRADNÍK, Pavel, *Chrudim městské opevnění, stavebně historický průzkum*, Chrudim – Praha 2000, s. 82, 95 a 104.
- 10 Tamtéž, s. 82.
- 11 Půdorys pro účely návrhu na prohlášení za kulturní památku poskytli majitel objektu.
- 12 Městské opevnění v Chrudimi není dosud památkově chráněno v plném zachovaném rozsahu, do státního seznamu kulturních památek byla zapsána pouze jeho severní část. Dům čp. 98 s baštou byl nově prohlášen za kulturní památku v r. 2022. Jižní část opevnění města byla navržena k doprohlášení v r. 2013, dosud však nebylo zahájeno správní řízení.

Opevněné lokality v katastrech obcí Pěšice, Štěnec a Srbce (okr. Chrudim a Ústí n. Orlicí) s přihlédnutím k sídelnímu vývoji v širší oblasti Vraclavska do poloviny 13. století

Jiří Švec

Oblast výše jmenovaných katastrálních sídel se nachází v nejvýchodnější části dnešního okresu Chrudim a v jihozápadní části okresu Ústí nad Orlicí. Leží při výrazné terénní hraně v západní části Vraclavského hřbetu. Vraclavský hřbet je typická tabulová náhorní plošina, vystupující nad okolní terén o 50–100 metrů, jež byla horotvornými pohyby rozlámana a vyzdvížena. Tato antiklinála je tvořena písčitými slínovci a vápnitými prachovci (tj. opukou) středního turonu o neúplné mocnosti do 90 m, které vycházejí na povrch a jsou překryty slabou vrstvou kvartérních eluviálních a diluviálních uloženin písčito-jílovitého charakteru. Základ vraclavské antiklinály byl tedy utvořen ve druhohorách, kdy bylo území zaplaveno křídovým mořem.

Severní, západní a jihozápadní okraje Vraclavského hřbetu jsou zakončeny výraznými strmými svahy a kuestami. Východní a jihovýchodní svahy pozvolna klesají do Vysokomýtské kotliny a Litomyšlského úvalu. Souvislá náhorní plošina byla rozčleněna vodní erozí, podpořenou pronikáním vody do hloubky podél prasklin svrchnokřídových slínovců. Specifické podmínky podloží a terénu umožnily vznik – v širší krajině východního Polabí nevídaných – prudkých vodních toků, překonávajících v horních úsecích spád dvou set výškových metrů v délce několika kilometrů. Vznikla tak hluboká údolí (místně nazývaná hlubočky či důl) s velkým objemem odplavené horniny. Všechna tato údolí se sklánějí k severozápadu a jsou odvodněna řekou Loučnou, jež Vraclavský hřbet obtéká obloukem ze severu.

Celé území spadá do povodí řeky Loučné, respektive levobřežních přítoků řeky Novohradky (Olšinky). V údolích se vyskytuje velké množství pramenních vývěrů, které napájejí jednotlivé vodoteče. Vydutnost těchto pramenů je kolísavá. U některých z nich je však kolísání nepostřehnutelné i v obdobích sucha.¹ Převládající směr proudu podzemní vody je od východu až jihovýchodu v oblasti infiltrace k severu až severozápadu, tj. k oblasti regionální drenáže (údolí Bětnického potoka a řeka Loučná). Písčité slínovce a prachovce mají v širším okolí velmi dobrou puklinovou, místy až pseudokrasovou propustnost, což z oblasti činí zónu přirozené akumulace vod. Zájmové území klimaticky spadá do mírně teplé oblasti, ležící na rozhraní s teplou oblastí, okrsku mírně teplého, vlhkého s mírnou zimou.

Obr. 1. Letecký pohled na Vraclavský hřbet s označením zkoumaných opevněných lokalit (žlutě), zdroj: archiv autora

Primární geobotanický pokryv tvořily nejspíše porosty původních hercynských teplomilných dubohabřin. Ve vyšších polohách to byly spíše prosté doubravy s příměsí javoru, lípy, borovice a nastupující vápnomilné bučiny. V zaříznutých údolích převládá vegetace autochtonních listnatých suťových lesů. Projevuje se v nich zvrát vegetačních pásem (inverze). Rostlinná společenstva horského charakteru se proto vyskytují na dně údolí a v nich prosperují horské druhy v extrémně nízkých nadmořských výškách. Obnažené opukové stráně jižní a západní expozice kryje xerothermní lesostepní porost. Podél vodních toků a na vlhčích místech dominují dřeviny tvrdého luhu, jasaniny a olšiny. Mimo údolí je lesní porost lokalizován do menších, ostře ohraničených hospodářsky využívaných lokalit a na ostatních plochách má spíše charakter remízů v polních kulturách. Půdy jsou charakterizovány zejména jako hnědozemní, narušované ostrůvky rendzin² a borovin, případně slabě podzolových půd, podél vodních toků pak půdami aluviálními, místy překrytými spraší a sprašovými hlínami. Nadmořská výška sledované oblasti se pohybuje v rozmezí mezi 270 m n. m. (řeka Olšinka), respektive 240 m n. m. (řeka Loučná), až po nejvyšší partie v jižní části Vraclavského hřbetu v nadmořské výšce 490 m n. m.

Zkoumané území i jeho širší okolí se nachází na samém okraji starého sídelního území. Svědčí o tom kromě geografické polohy při hranici bývalého souvislého pásma lesů (Skutečsko, Prosečsko) i to, že zde prozatím postrádáme výraznější koncentrace pravěkého osídlení. Celkově lze tento prostor charakterizovat jako hraniční, středně prostupný, nejvíce plnicí, zvláště v nejstarších obdobích historie, komunikační úlohu mezi Českou tabulí a moravskými úvaly. Tato skutečnost je zjevná jak z interpretace nálezů,³ tak i z rekonstrukce pravěké krajiny, z níž i přes odmítnutí dříve prosazované

Obr. 2. Vnitřní val hradiště v Pěšicích, foto: Jiří Švec, 2021

teorie o neprostupném pohraničním hvozdu⁴ jednoznačně vyplývá, že pro spojení jižní a střední Moravy se středním Polabím byl tento prostor pro pravěké i raně středověké období pravděpodobně nejvhodnější a nejprůchodnější. Ostatní komunikační koridory překonávající pustá lesní návrší s nadmořskou výškou nad 600 metrů neměly v pravěku tak velký komunikační význam a mohly se uplatnit jen jako občasné dálkové liniové trasy,⁵ což mohou dokládat i některé ojedinělé nálezy. Úval řeky Loučné s přilehlými stráněmi pravděpodobně neměl nikdy charakter klimaxového lesa (závěrečná podoba) a dá se předpokládat, že ostrůvky bezlesí ve spojení s nivními a stepními stanovišti vytvářely vcelku souvislou prostupnou krajinu. Dle archeologických nálezů a pozdějších literárních zpráv z období raného středověku můžeme oprávněně tento komunikační prostor lokalizovat na obě terasy nad řekou Loučnou. Je třeba odmítnout některé utkvělé představy o jednoznačné lokalizaci a specifikaci této komunikace, jež v polovině 19. století vycházejí z pera Hermegilda Jirečka, který tak stál na počátku novodobého mýtu o Trstenické stezce. Bohužel mnoho studií dřívějších i současných se k tomuto tématu vyjadřuje zavádějícím způsobem⁶ a stále se pokouší tuto dálkovou komunikaci identifikovat s konkrétními cestami či místy. Je třeba si uvědomit, že takovéto dálkové trasy nebyly nikdy tvořeny jen jedinou cestou (zejména v předkolonizačním období) a že se jednalo hlavně o prostor s vhodným terénem a přírodním prostředím, v němž se jednotlivé trasy (dráhy) a jejich podoba v čase proměňovaly v závislosti na měnících se potřebách, a jen ve vzácných případech můžeme doložit kontinuitu uzlového či jinak dominantního místa od nejstarších dob do současnosti.

Perifernost sledovaného regionu se samozřejmě promítla do hustoty a intenzity lidského osídlení. Situace mladšího paleolitu a mezolitu se částečně liší od jiných částí Čech. Nálezy a osídlení se koncentrují především na terasy a rozhledová místa nad řekou Loučnou a Orlicí⁷ nejspíše souvisejí s pohyby zvěře.⁸ Poměrně četní lovci a příležitostní sběrači z období mezolitu používali k výrobě drobných štípaných nástrojů

Obr. 3. Vnější nedokončený val hradiště v Pěšicích, foto: Jiří Švec, 2021

kromě doneseného pazourku hlavně místní šedomodrý křemenec. Neolitické kultury šířící se převážně z oblastí Karpatské kotliny a Podunají využívaly tuto oblast právě jako průchod do izotermních oblastí s průměrnou roční teplotou nad 8 stupňů Celsia. Z toho důvodu se zde nevytvořily výraznější enklávy osídlení, jako např. na sousedním Hradecku a Chrudimsku.⁹ Osídlení a pohyb prvních zemědělců se soustředily na nejbližší okolí řek a dokumentovány jsou drobnými soubory nálezů¹⁰ a malými sídlišti (Vysoké Mýto, Cerekvice n. Loučnou).¹¹ Následně se do východních Čech nasouvá z moravského prostoru progresivní kultura lengyelská (Vraclav – plocha hradiště), která zakládá dvě z nejstarších opevněných hradišť v Čechách Topol u Chrudimi a Chrudim Pumberka.

Ve starší době bronzové trvá okrajová úloha sledovaného území a únětické osídlení se koncentruje na sousedním Pardubicku.¹² Na západ od Vraclavského hřbetu můžeme trvale osídlení pozorovat v úvalu řeky Žejbra v okolí dnešních Rosic a Úhřetic. Ve střední době bronzové byla kontinuita osídlení dočasně přerušena a obnovil ji na jejím sklonku až příchod lidu lužických popelnicových polí, který zároveň přinesl i dosud největší hustotu osídlení (Vokolek 1988). Lid popelnicových polí kolonizoval území dosud trvale neosídlená, jako např. plochu Vraclavského hřbetu¹³ či zamokřená místa, a začal budovat i výšinná sídliště a hradiště.¹⁴ V jejich případě však podle všeho nešlo čistě o sídla nobility a náčelníků, protože výzkumy nezdědka doložily intenzivní osídlení a zástavbu. Jejich pozice v regionu často nesvědčí ani o centrální úloze, ani o významu pro obranu země, lze naopak pozorovat vazbu na důležité komunikace podél řek. V této době se stabilizovala základní síť osídlení a komunikací. Díky tomu, že v této době postrádáme důkaz místní metalurgické výroby (nálezy zmetků, polotovarů, slitků), můžeme znovu poukázat na vliv dálkového obchodu znamenající těsnější spojení východního Polabí a oblastí Malé Hané.¹⁵

Přechod mezi mladší a pozdní dobou bronzovou se nese ve znamení příchodu nové, etnicky pravděpodobné příbuzné skupiny slezské, která se v oblasti východních Čech

Obr. 4. Tvrziště v Pěšicích, foto: Jiří Švec, 2021

v halštatském období vyvinula v kulturu platěnickou¹⁶. Sídlní struktura nebyla příliš rozšiřována, zato vznikala četná nová hradiště¹⁷ a nové útvary ve formě dvorců (Kunětice, Opatovice, Platěnice). V průběhu 6. století př. n. l. dochází k pádu nobility a destrukci opevněných míst vlivem neznámých válečných skupin.¹⁸ Nejpozději ve 4. století př. n. l. bylo ovládnuto nově přichozí keltskou nobilitou (válečné kostrové hroby s meči a kopími např. cihelna Rosice). Toto etnikum budovalo centra osídlení na jiném základě, takže stará opevněná sídla nebyla obnovena a vznikají nová (České Lhotice).¹⁹ Zemědělská zázemí ovšem nadále využívají tradičních poloh s dobrou bonitou půdy a větším odlesněním. Vysokomýtská oblast pouze s venkovským zemědělským osídlením stála na samém okraji keltské země a zůstala až do konce laténského období vzdálená od mocenských center tehdejší doby. Nejvíce nálezů z tohoto období na území Vraclavského hřbetu bylo evidováno v okolí obce Sedlec. V blízkém okolí se keltské osídlení koncentrovalo zejména v úvalu řeky Loučné (Vysoké Mýto, Tisová) a Žejbra.²⁰ Původní představu o diskontinuitě osídlení v době římské na Vysokomýtsku úspěšně vyvrací výzkumy archeologa Davida Vícha v oblasti povodí střední a horní Loučné,²¹ kde některé nálezy znovu poukazují na komunikační potenciál zdejší krajiny (např. nález části římského gladia v Cerekvici nad Loučnou nebo depot římských mincí císaře Claudia z Rabouně).

V době příchodu Slovanů v 6. století byl zřejmě trvale osídlen v souvislosti s Polabím jen asi nejsevernější okraj Chrudimska. Z ostatních oblastí keramiku pražského typu prozatím postrádáme.²² Postupně se slovanské osídlení zahušťovalo a rozšiřovalo do vyšších poloh.²³ Nálezy ze starší doby hradištní jsou velmi sporadické²⁴ (např. Benátky u Litomyšle, Štětec, snad Tisová). K výraznému nárůstu intenzity osídlení došlo ve střední době hradištní po roce 800, což souviselo s etablováním mocenských center Velké Moravy. Vzrůstá pohyb mezi centry Moravy a přemyslovských Čech související i s otázkami vojenskými.²⁵ Sídliště ve zkoumaném regionu byla objevena např. v katastru obce Sedlec, Svařeň v poloze „Jelenčí“ nebo v Lozicích či blízkého okolí Vysokého Mýta. Přesto lze konstatovat, že trvalé osídlení sledované oblasti bylo před rokem 1000 velmi

sporadické a koncentrovalo se pouze na několik menších okrsků (např. sídelní komora v okolí Jenišovic a Vraclavi, Vysokého Mýta). K úplnému vymizení středohradištních tradic dochází nejpозději na samém počátku 12. století.²⁶

Po průniku přemyslovské moci na toto území na počátku 11. století se Vraclav stejně jako Chrudim změnila v centrum hradskeho obvodu a byla nejvýhodnějším mocenským centrem českého státu. Další osídlování území podél řeky Loučné probíhalo intenzivněji od dvacátých let 11. století a souviselo snad s opevňováním moravské hranice. Z této doby máme i toponomastické doklady o přemísťování obyvatelstva v rámci tzv. služebné organizace²⁷ (např. Srbce, Moravany, Hedčany).²⁸ Celkově vzrůstala důležitost regionu jako pohraniční provincie kontrolující obchod a vybírání cel (např. z dovozu uherské soli ze Sedmíhradska, viz Vávra 1971), stejně jako vojenskou hranici severně od pramenů Svitavy. Mladší doba hradištní přinesla rozšíření osídlené plochy, k němuž došlo z oblastí obsazených již ve století 11. procesem vnitřní kolonizace. Nová sídla se objevují především v širším pásu podél Loučné (např. celnice ve Stradouni) a při střední Novohradce (Lozice, Zalažany, Voletice, Domanice, Košumberk a snad Vinary). Na vyvýšené ploše hřbetu se nálezy mladohradištního rázu koncentrují kromě Vraclavi kolem Sedlce, Řepníků, Domoradic, Popovce a Štěnce. Nejvýspělejší projevy z produkce mladohradištní keramiky se objevily jen na tehdejší mocenském centru na hradišti ve Vraclavi, což lze vysvětlit úzkými vazbami na sousední regiony (Morava a Slezsko)²⁹ a časnou recepcí moderních prvků a trendů.

Někdy mezi lety 1133–1186 se Vraclav stává ústředím vlastní provincie a sídlem kastelána, neboť roku 1133 není ještě Vraclavsko mezi východočeskými kraji jmenováno (Charvát 1980). Proces vnitřní kolonizace vrcholí průnikem podél řeky Novohradky a jejího přítoku Žejbra³⁰ do vyšších poloh dnešního Skutečska.³¹ Zásadní změnu v intenzitě osídlení přináší druhá vlna kolonizace, která propukla na počátku 13. století po zániku starší hradske formy správy, kdy dochází především ke klučení lesa, vzniku nových opevněných tvrzišť, někdy i s vlastnickými kostely, patřících příslušníkům nově vznikající venkovské šlechty, a rozvoji tržních míst na křižovatkách důležitých cest. Tyto změny ve svém důsledku urychlily zánik starších mocenských center a krajinných struktur navazujících v některých lokalitách na pravěké horizonty.

Seznam lokalit

Pěšice (okres Ústí nad Orlicí): nevelká obec pravidelného návesního tvaru ležící při západní hraně Vraclavského hřbetu nad hlubokým údolím Řepnického potoka (lidově zvaného Rojdán). Ten je tvořen dvěma spojenými vodotečemi. Řepnický potok přitéká z Řepníků, nad nimiž také pramení v poloze „Hůra“. Druhá bezejmenná vodoteč přitéká zleva z hluboké boční strže zvané Hlubočky.

Pěšice – hradiště: poloha „Na Valech“

Vidlicovité spojení jmenovaných potoků pod Pěšicemi dalo vzniknout nevelké, ale výrazné jazykovité ostrožně uprostřed údolí jihozápadně od obce, s orientací přibližně ve směru sever–jih. Ostrožna je v exponované poloze, avšak jen v kontextu údolí samotného, neboť přímému pohledu ze západu či severu, tedy z míst převládajícího pohybu, je zakryta předstupujícím masivem Kusé hory. Ostrožna byla v minulosti využita jako opevněná poloha. Je přepažena dvěma valy s příkopem na vnější straně, které vymezují akropoli a předhradí. Vnitřní val má výšku okolo 3 m a šíři 6 m (jeho zachovalost naznačuje použití vnitřní konstrukce). Stejná je i hloubka příkopu, šíře příkopu je 4 m.

Akropole měří na délku necelých dvě stě metrů a šíře v nejširším místě v linii valu činí cca 100 m. Směrem k severu se sklánějící vnitřní plocha leží v nadmořské výšce 390–410 m n. m. V současnosti je prakticky celá zarostlá mladým smrkovým lesem. Vnější val probíhající rovnoběžně ve vzdálenosti cca 130 metrů od vnitřního je výrazně nižší (pravděpodobně částečně sneseny) a z neznámých důvodů je přerušen či nedokončen. Šířka 4 metry, maximální výška 1,5 m, šíře příkopu cca 3 m. Plocha předhradí je zarostlá smrkovým lesem s modřínou v mytní zralosti, který je postupně odtěžován. Celá opevněná plocha má velikost cca 3 ha.

Obr. 5. Val s příkopem na Kozí nožce nad Štěncem od východu, foto: Jiří Švec, 2021

Plocha hradiště dosud nebyla archeologicky zkoumána, ač je registrována od 19. století (Jireček 1859). Zjištění původu opevnění a možnosti osídlení se vztahují pouze k jednotlivým povrchovým sběrům. Ty provedli v sedmdesátých letech 20. století Slavomil Vencel a Vít Vokolek,³² Petr Charvát³³ a v současnosti především David Vích.³⁴ Lokalita byla v minulosti několikrát zmiňována v souvislosti s raně středověkým a slezskoplatěnickým osídlením, ovšem bez jasné opory v nálezech.³⁵ Archeologem Víchem získané zlomky keramiky tuto hypotézu potvrzují. Nálezy ovšem nic nevypovídají o vzniku opevnění.³⁶ Vzhledem ke sběrovému charakteru materiálu nelze vyloučit prohloubení poznání archeologické situace. Předpokládané osídlení v pozdní době bronzové dokládají rovněž zlomky bronzových nástrojů. Druhotné raně středověké osídlení v pozdně hradištním období mělo nejspíš menší intenzitu a charakter než osídlení pravěké (viz níže). Přesto je dokladováno ojedinělými nálezy jak ze samotné plochy, tak z blízkého okolí.³⁷

Pěšice – tvrz: poloha „Na Hradisku“

Nevelká tvrz byla vybudována v severozápadním okraji obce (za dnešním domem čp. 30) na skalnaté kupě homolovitého tvaru, jejíž svahy ze tří stran a zvláště ze strany západní prudce klesají do údolí. Tvrziště bylo od intravilánu odděleno ve skále vylámaným příkopem, jehož hloubka dnes dosahuje cca 6 metrů. Jádru tvrziště je tvořeno nepravidelným vejčitým pahorkem o osách cca 25 a 17 m, delší osou orientovaným ve směru severozápad–jihovýchod. Stopy jiných fortifikací jsou nezřetelné. Vnitřní plocha tvrziště stupňovitě klesá o téměř 5 metrů směrem k opyši (SZ). Nadzemní části zdí se nedochovaly, byly nepochybně rozebrány obyvateli Pěšic. Jen ojedinělé kameny se stopou malty dokládají, že tvrz byla stavbou zděnou. Nepříliš jasné terénní stopy v prostoru akropole naznačují, že šlo zřejmě o obvyklou dispozici s malým nádvořím sevřeným mezi dvě obdélné budovy. Jedna z těchto budov měla pravděpodobně věžovitou podobu. Celkové terénní situování tvrže je velmi příhodné a strategicky zvolené.

Obr. 6. Val s příkopem na Kozí nožce nad Štěncem od západu, foto: Jiří Švec, 2021

Nejenom že poskytuje obranný potenciál, ale nabízí i daleký rozhled (i když úzkého horizontu) severozápadně směrem k dnešní státní silnici Vysoké Mýto – Chrudim. V blízkém okolí této dnešní komunikace se předpokládá trasování raně středověké spojnice hradů v Chrudimi a na Vraclavi.

První písemná zmínka o tvrzi souvisí pravděpodobně se zápisem na privilegii litomyšlského kláštera z roku 1226, na kterém svědčil i jistý Služek z Pušic.³⁸ Je to doklad procesu sociální diferenciaci v oblasti staré knížecí kastelánie, kdy se objevují jedinci s právem účastnit se zlistinění právních úkonů jako svědkové, spojující při těchto příležitostech svá jména se jmény konkrétních lokalit. Vladykové z Pěšic se poté z analů na dlouho vytrácejí a znovu se objevují až v polovině 14. století, kdy při obsazování fary v Morašicích figuruje Dětmár z Pěšic. Na počátku 15. století měl tvrz a ves v držení Ješík z Popovce.³⁹ Bylo to období válek mezi Václavem IV. a panskou jednotou a s ní spojenými některými členy lucemburské rodiny, činícími si nárok na mocenský podíl.⁴⁰ V těchto válkách stál Ješík se svou družinou na straně krále, nepochybně jako námezdný bojovník (Teplý 2001).⁴¹ Během těchto válek škodil i na statcích litomyšlského biskupa Jana Železného, který se v roce 1395 stal členem panské jednoty proti králi Václavovi IV. Ten si nenechal škody na svém majetku líbit, a jak vypověděl do protokolu zemských desk, jednu z Ješíkových fortifikací – tvrz Pušice – mezi 15. srpnem a 12. říjnem 1404 dobyl.⁴² Po Ješíkově smrti před 24. listopadem 1409 se o jeho majetek rozhořely několikaleté spory mezi biskupem Janem a králem Václavem IV. Nakonec bylo výrokem dvorského soudu r. 1412 rozhodnuto, že zboží po zemských škůdcích⁴³ má připadnout králi, který Pěšice daroval pánům z Chlumu. Statek byl připojen ke košumberskému panství a přestal být šlechtickým sídlem, čímž ztratila tvrz své opodstatnění a následně zanikla. V písemných pramenech se již nepřipomíná.

Ani na této lokalitě dosud neproběhl archeologický výzkum, který by například odkryl půdorysy staveb.⁴⁴ Archeologický materiál pochází z nečetných povrchových sběrů

provedených Charvát, Vokolkem a Víchem.⁴⁵ Z akropole pocházejí střepy odpovídající vrcholnému až pozdnímu středověku. Pod sutí bylo objeveno pět šipek do kuše s hranolovitým hrotem a tulejí datovaných do 14. a 15. století, majících pravděpodobně souvislost s událostmi z počátku 15. století. Charvát dokumentuje čtyři atypické střepy snad pozdně středověké. Nálezy z vrcholného středověku se objevují i na louce pod tvrzištěm, severozápadně od Pěšic, v místě vyústění Řepnického potoka z údolí.

Štěnec (okr. Chrudim): menší zemědělská ves pravidelného návesního tvaru pod západními stráněmi Vraclavského hřbetu v jenišovickém sídelním okrsku, ležící na středním toku Řepnického potoka na silnici č. 305 Skuteč–Stradouň.

Štěnec: poloha „Kozí nožka“

Bezejmenná, dnes částečně vyschlá vodoteč tekoucí severojižním směrem podél silnice spojující Štěnec a Pěšice oddělila ze západního strmého svahu Vraclavského hřbetu nevelkou ostrožnu ve výrazně exponované poloze přímo nad vesnicí. Ostroh je ze tří stran ohraničen prudkými stráněmi a jen na straně jižní přechází přes nevelkou louku v náhorní plošinu hřbetu. Nadmořská výška se pohybuje mezi 358 až 364 metry. Západní a severozápadní strana je výrazně otevřena směrem do Chrudimské tabule a poskytuje v případě odlesnění pohled na Chrudim i Pardubice. Plocha ostrožny se směrem k severu mírně svažuje a zužuje až do nevelké opyše, jejíž terén byl destruuován lomem založeným v 19. století. Osová délka je kolem 70 m max., šířka cca 50 m. Akropole je vymezena od pokračující plochy valem s příkopem mírně konvexního tvaru.

Příčná terénní prohlubeň v předpolí může poukazovat na ohrazení předhradí, ale ve skutečnosti je to hraniční rýha označená na obou stranách hraničnický Thurn-Taxisova velkostatk. V současnosti je celá plocha porostlá mladým dubohabrovým lesem.

Lokalita nebyla do dnešní doby archeologicky zkoumána, přesto je známo několik menších nálezů. Kromě ojedinělého paleolitického úštěpu bez nálezových okolností jistě docházelo během vybírání kamene k nějakým rovněž nedokumentovaným nálezům. Jednoznačně identifikovatelné nálezy pak pocházejí z povrchových sběrů provedených Davidem Víchem v letech 1996–1998 (Vích 2000). Nálezy se vyskytovaly volně na povrchu, většinou však těsně pod povrchem nepříliš mocné půdní vrstvy. Nalezena byla keramika hradištní a soubor z vrcholného či pozdního středověku.

Fortifikace v této poloze byla v minulosti neznámá. Někteří⁴⁶ ji spojovali se štěneckou tvrzí, zmiňovanou poprvé a naposled v pramenech k roku 1372.⁴⁷ Tvrz zanikla po připojení ke Košumberku mezi lety 1407–1417, neboť po tomto roce jsou ve Štěnci připomínány již jen dva poplužní dvory. Hodně badatelů⁴⁸ hledá tvrz spíše u některého z (ohrazených?) alodiálních dvorů v intravilánu či nad dnešním Štěneckým rybníkem v souvislosti s nálezovým souborem z p. č. 286 obsahujícím střepy hradištní, středověké, novověké a strusku. Hradištní keramika byla nalezena rovněž pod špicí ostrožny v údolíčku bývalého potoka. Jednoznačné závěry vzhledem k nejasnému charakteru nálezů a jejich nedostatečnosti zvláště z prostoru akropole a valu udělat nelze. Dle pozorování zástupců Muzea východních Čech v Hradci Králové (J. Sigl, V. Vokolek) jde pravděpodobně o vrcholně až pozdně středověkou fortifikaci, která překryla starší mladohradištní (?) situaci většího plošného rozsahu. I když terénní úpravy poukazují na záměrné využití ostrožny, nemůžeme bez odpovídajícího průzkumu ztotožnit polohu Kozí nožka se štěneckou tvrzí (i když je to nejvíce pravděpodobné) a ani nemůžeme říci nic bližšího o charakteru a stáří možného hradištního osídlení.

Intravilán

K zajímavému nálezu došlo v roce 2009 přímo v prostoru obce na východním okraji v zahradě domu čp. 11. Při výkopu studny byla vyzdvížena středověká keramika, výrazně limonitizovaná struska, čedičové valouny zjevně exogenního původu, kusy kostí zvířat, mazanice a drobné uhlíky. Všechny nálezy se nacházely ve vrstvě hrubého šterkopísku s hladinou podzemní vody v hloubce 1,4–1,75 m pod úrovní dnešního terénu. Nálezy byly vybírány průběžně během kopání, in situ byl archeologem dokumentován jen zlomek

Obr. 7. Kusá hora od severozápadu, foto: Jiří Švec, 2021

dna nádoby s hrnčičkou značkou na dně v podobě kříže. Hlavní kategorií movitých nálezů jsou zlomky s motivem rádelkové výzdoby.⁴⁹ To dle dosavadních poznatků nepřipouští datovat soubor před počátek 13. století. S výskytem rádelkové výzdoby se totiž počítá na Chrudimsku od 1. poloviny 13. století.⁵⁰ Tato skutečnost – i přes typologicky starší zlomky (okraj grafitové zásobnice) spolu s hojným výskytem ryté šroubovice – umožňuje soubor datovat do poloviny 13. století. Keramika s podílem grafitového materiálu odkazuje na severomoravský výrobní okruh, s jehož tradicí se hojně setkáváme na Vysokomýtsku a Litomyšlsku. Z vývozu zeminy pak byly dodatečně získány nepříliš vypovídající zlomky keramiky s rámcovým zařazením do 14.–15. století.

V okolí domu čp. 11 byl archeologem Víchem také nalezen nevelký soubor vrcholně středověké keramiky pocházející z vývozu zeminy vzniklého při hloubení sklepa v čp. 11 v 19. století. Značně fragmentarizovaný soubor,⁵¹ čítající několik desítek kusů, působí heterogenním dojmem v širokém časovém rozpětí 13.–15. století. Tyto nálezy společně s nálezy ze západního okraje vsi z p. č. 127, kde byla nalezena hradištní a středověká keramika (zlomek kuthanu), poukazují na archeologický potenciál celé obce a jejího okolí. Za povšimnutí stojí i výrazné historické terénní úpravy v prostoru obce. V západní části obce byly archeologem Regionálního muzea v Chrudimi Janem Musilem zaznamenány mohutné, až dva metry vysoké, novověké navážky, upravující do té doby svažitý terén. Oproti tomu na východní straně na pozemku p. č. 269 je možné lokalizovat zaniklý rybník ležící na Řepnickém potoce.⁵² Po vybudování hráze (p. č. 287) byla původní vodoteč procházející středem zahrady za čp. 11 přeložena do umělého odvodního koryta na její kraj. Jeho hloubka dnes přesahuje 5 metrů, což svědčí o několika stoletích jeho existence.⁵³ Nálezy ze 13. století vyzdvížené při kopání studny za domem čp. 11 pocházely právě z původního koryta tohoto potoka. Omletost některých zlomků poukazuje na delší působení erozních vlivů, a tudíž na relativně delší pobyt pod otevřeným nebem. Stratigrafická situace nálezu zase odkazuje k pozdějšímu zanesení či zavezení tohoto koryta, k němuž došlo v neznámou dobu. Pro potvrzení tohoto předpokladu bude důležité sledování všech terénních zásahů v prostoru bývalého rybníka a zjištění rybníčních sedimentů.

Srbce (okr. Chrudim): nevelká zemědělská obec při východní hranici chrudimského okresu, pravidelného návesního založení s větším podílem chalupnické a domkářské zástavby, leží na mírně skloněných stráních, pod příkrými západními svahy Vraclavského hřbetu.

Obr. 8. Val s bermou na Kusé hoře, foto: Jiří Švec, 2021

Srbce: poloha „Kusá hora“

Jedná se o rozlehlý tabulový ostroh protáhlého obdélníkového tvaru s ostrým severním ukončením, který je od sousedního pěšického hradiště oddělen údolím zvaným Hlubočky. Jeho výrazné výškové převýšení a okrajová poloha z něj činí dominantní orientační bod, zvláště při pohledu ze západu a severozápadu.

Ostroh je v jižní části přepažen valem vysokým 3–4 m s bermou⁵⁴ a širokým příkopem, dnes zachovaným v šířce 10 m o hloubce 2 m. Přes něj vede sedm úzkých přechodů, navršených ze zeminy a kamení. Přechodům přes příkop odpovídají prostupy ve valu, uprostřed rozdělené vyvýšeným pahorkem na dvě části, přičemž přes tři mosty vedou recentní cesty. Opevněný areál o délce cca 1,3 km a šířce cca 400 m má celkovou výměru cca 32 ha a střední část jeho západní poloviny ve tvaru obdélníka se využívá jako pole. To je po třech stranách obklopeno nízkým valem vysokým přibližně 0,5 m.⁵⁵ Při východní straně pole lze v krátkém úseku pozorovat terénní změny v mírně zahluobeném eliptickém útvaru o délce asi 20 a 40 metrů, budícím dojem zaniklého osídlení. Z dosti chaotického a nepravidelného terénu místy vystupují pravoúhlé dispozice.

Nejstarší popis opevnění této ostrožny publikoval Hermenegild Jireček v roce 1859, kdy ji pojmenoval jako polní hradbu domanickou a přirovnává ji rozlohou k nedaleké Rabouni.⁵⁶ Údajné nálezy pazourkových nástrojů z areálu zmiňuje Brdčíčko (1926/7). Kromě Charvátova pozorování, které interpretoval ve své disertační práci (Charvát 1978), a drobné zmínky v souvislosti s dobou bronzovou (Vencel 1992), byly nalezeny jen nečetné středověké střepy. V blízkém okolí byly zjištěny středověké a snad i pozdně hradištní střepy (v poli před opevněním na jižním konci ostrohu) a šipky. Tím se bohužel okruh známých nálezů uzavírá. Celou archeologickou situaci tedy není možno spolehlivě chronologicky určit pro absenci archeologického výzkumu. Někteří badatelé ho dávají do souvislosti s Rabouní a kladou jej bez jakékoliv opory do laténského období či raně středověkého období. Uvažuje se i o variantě středohradištního refugia.⁵⁷ Bez opory v jasné

Obr. 9. Široký příkop s přechody před valem na Kusé hoře, foto: Jiří Švec, 2021

dokumentovaných nálezích můžeme tyto hypotézy označit jako zavádějící. Drobnou pomůckou nám může být jen tvar opevnění, který svým charakterem (mělký, ale široký příkop, využití bermy bez potřeby statického zajištění hradební zdi, vícenásobné záměrné přerušení a snížení valu) odpovídá spíše středověké až novověké fortifikaci polního ležení. Jasnější odpověď může dát jen průzkum v okolí valu a v místech rozsáhlejší terénní deprese, jež může být novověkým povrchovým lomem nebo pozůstatkem sídelní situace.

Interpretace nálezů

Pěšice

Hradiště v Pěšicích svým tvarem, polohou a charakterem valového opevnění odpovídá předpokládanému využití v době platěnické kultury, tedy v období na přelomu pozdní doby bronzové a halštatu. Existenci opevnění či osídlení z mladší doby bronzové v období lužické kultury nemáme archeologicky prokázanou. Ojedinelé nálezy bronzů ji však mohou naznačovat. Pěšice jsou tak společně s Vraclaví⁵⁸ jedinými dosud známými hradišti slezskoplatěnické kultury na Vysokomýtsku.⁵⁹ Z okolního osídlení musíme jmenovat zejména polohu v Domoradicích (silnice na Sedlec) a v Sedleci (silnice na Vraclav), kde se setkáváme již s nejstaršími projevy lužické kultury lidu popelnicových polí. V přímém kontaktu s hradištěm nebyly dosud osady a pohřebiště z doby bronzové objeveny. Současný stav poznání napovídá, že osídlení doby bronzové stálo v tomto regionu spíše na okraji a jeho koncentrace je tak výrazně menší než na sousedním Pardubicku a Chrudimsku. Předpokládáme spíše existenci několika sídelních komor soustředěných kolem ústředních bodů (Vraclav, Pěšice, oblast Vysokého Mýta).

Následné využití hradiště v mladší době hradištní je vzhledem k charakteru sběrového materiálu pravděpodobné, o jeho podobě prozatím nelze nic blíže soudit. Stejně tak o možné úpravě opevnění. Jisté vodítko nám mohou poskytnout literární prameny,⁶⁰ které v období vlády Vladislava II. – Soběslava I. zmiňují knížecké „praedium“⁶¹

Obr. 10. Pohled na Vraclavský hřbet od severozápadu; vlevo Kozí nožka, uprostřed tvrziště v Pěšicích, úplně vpravo Kusá hora, foto: Jiří Švec, 2021

de Repine“, ztotožněné s Řepníky (Charvát 1988), které Vladislav II. daroval mezi lety 1140–1150 premonstrátské kanonii v Litomyšli. Charvát předpokládá, že ono praedium sestávalo z opevněného centra na pěšickém hradišti a zemědělského zázemí v podobě 2–3 vsí (existence kostela v místě dnešní řepnické svatyně prozatím nebyla přesvědčivě doložena, viz Merhautová 1971), nejspíše na stejné vrcholové plošině.⁶² Představitelé takového knížecího praedia můžeme chápat jako protošlechtu, z jejichž řad se posléze rekrutují vladykové, kteří uchvacují původně svěřený majetek a začínají budovat rodové državy. Poté co se statek dostal do držení kanonie, poklesl na úroveň běžné agrární základny středověkého feudálního panství a opevněná lokalita ztratila význam, což mohlo vést k přesunu těžiště světské správy do poloh, které později označujeme jako raně středověká tvrziště.

Po definitivním zániku přemyslovské administrativně vojenské struktury v polovině 13. století, tedy po přenesení správních privilegií na nově založené královské město Vysoké Mýto, došlo i k rozvoji a proměně sídelních funkcí drobné šlechty, sledovatelné již od počátku tohoto století.⁶³ Tím se zvýraznil probíhající proces sociální diferenciacce, který vedl k zakládání drobných opevněných lokalit (Pěšice, Zdislav, Popovec, Štěnec, Radhošť, Štěpánov, v určitém smyslu i Košumberk) a vlastnických kostelů (Janovičky, Radhošť, Slatina, Vračovice). Je pravděpodobné, že tvrz v Pěšicích existovala už v první polovině 13. století, což by bylo v kontextu regionu výjimečné. Většina z těchto feudálů následně zůstala v rovině venkovské šlechty, která se ovšem v nejstarším období částečně podílela na kolonizaci území. V několika případech lze zachytit pokračování rodových linií až do konce 14. století. Jen některým z nich se podařilo své statky udržet a zaokrouhlit (např. zemané z Popovce). Pouze v případě Košumberka došlo k přerodu na feudální sídlo nadregionálního významu, což vedlo k další proměně sídelní sítě.⁶⁴

Štěnec

V případě Štence před námi stojí otázka jednoznačné lokace tvrze. Nejpravděpodobnější je, že dochovaná fortifikace na Kozí nožce je až dílem vrcholného středověku, tedy že náleží v pramenech zmiňované tvrzi. Vzhledem k protichůdným názorům na lokaci tvrze, na obou stranách podepřeným argumenty, nelze vyloučit ani variantu s analogií v Českých Heřmanicích (okr. Ústí nad Orlicí), že zde stávaly tvrže dvě, kde starší tvrz vystřídala později novostavba na jiném místě (např. v intravilánu). Není to ale pravděpodobné, protože zde nenacházíme důvod přesunu z tak výhodné lokality, jakou je Kozí

Obr. 11. Plocha hradiště v Pěšicích od východu, foto: Jiří Švec, 2021

nožka. V této souvislosti je třeba upozornit na skutečnost vyplývající zcela jednoznačně ze studia pramenů, že pro období vrcholného středověku převládá v mužské feudualitě vojácké myšlení. To se odráží například ve striktním dělení opevněných míst na „castrum“ v poloze dobře hájitelné a „municio“ v poloze nížinné, ač třeba s valy a příkopy. Ostatně snahu po strategickém umístění lze v případě možnosti pozorovat u všech podobných lokalit regionu. Vzhledem k velké rozloze opevněné plochy odpovídající spíše malému hrádku a epizodní potvrzené existenci tvrze (první zmínka 1372, 1417 již zmiňován jen dvůr se dvěma poplužími),⁶⁵ se nabízí domněnka, že opevněné sídlo, které držel v rodovém nedělu člen rodu z Chlumu a Košumberka Jan řečený Košumberk, se vůbec nestihlo vybudovat a po jeho smrti bylo od dostavby upuštěno. Tomu by odpovídal i záznam z odumrtního řízení z roku 1405, kde se hovoří jen o „Szcenec municio cum duabus agris“, což se jistě vztahuje jen k opevněnému dvoru či tvrzi mimo Kozí nožku s dvěma poplužími. Bez odpovídajícího archeologického průzkumu nelze však o štěnecké tvrzi říci nic podrobného, tedy ani datovat valové opevnění na Kozí nožce.

V případě hypotetického předchozího osídlení v mladší době hradištní lze uvažovat o jeho vztahu k Jenišovickému kostelu⁶⁶ a brodu, obecně k celé oblasti střední Novohradky.⁶⁷ Otázkou nadále zůstává jeho podoba a velikost. Vzhledem k dominantnímu umístění v krajině (dokonalý výhled na celou sídelní oblast západního Chrudimska), lze uvažovat i o specializované funkci (organizační, fiskální, strážní) v rámci nižšího služebného článku přemyslovské (spravované Děpoltici) soustavy s centrem na Vrac-lavi. Obdobný sídelní okrsek se nacházel v okolí dnešní Luže,⁶⁸ kde je archeologicky doloženo mladohradištní osídlení hradního vrchu (Frolík, Sígl 2002) a okolních vsí (Hlína, Doubravice, Brdo, Zhoř).⁶⁹ Specializace tohoto osídlení může mít souvislost s chovem knížecích koní v inundačním území Novohradky, doloženým prameny již za Břetislava II.⁷⁰ Důležitější však byla spíše jeho poloha na samém kraji rozsáhlého zalesněného území, které před kolonizací litomyšlského kláštera sahalo až k Doubravici. V těchto místech se pravděpodobně nacházelo vyústění jedné z variant českomoravského dálkového spoje. Výrazné novohradské údolí společně se svými terasami nabízí komunikační potenciál směrem ke geologickému zlomu s patrným výškovým rozdílem probíhajícím od Nových

Obr. 12. Vrch Koží nožka nad Štencem od západu, foto: Jiří Švec, 2021

Hradů k Poličce.⁷¹ Právě jeho příhodný terén využívala tzv. Brněnská cesta.⁷² Ostatně i západní brána města Poličky se jmenuje Starohradská a respektuje zažitý směr na Nové Hradce a Luži. Navíc obě cesty z Olomouce a Brna vycházely z pohraničního lesa na evropském rozvodí v jiném místě.⁷³ Pro cestující pokračující dále ve směru na Chrudim je průchod novohradským údolím nejkratší cestou, neboť umožňuje vyhnout se zbytečnému obcházení Vraclavského hřbetu kolem řeky Loučné (tato trasa směřuje spíše směrem na sever do Hradce Králové a Kladska).⁷⁴ Vzhledem k těmto souvislostem tak mohla sídelní oblast okolo dnešní Luže společně s košumberským hradním kopcem představovat v mladohradištním období jakési strážní, případně celní místo, poskytující materiální podporu (např. chov koní) a zároveň kontrolující vstup do chrudimské oikumeny.⁷⁵ Nutno na tomto místě zdůraznit, že výsledky dosavadního výzkumu průběhu starých cest na českomoravském pomezí nejsou dostatečně podloženy pro nedostatek historických pramenů a jejich přesné trasování bude vždy předmětem úvah a dohadů, i když základní komunikační prostor lze identifikovat.⁷⁶

Srbce

Forma a typ opevnění Kusé hory zcela neodpovídá povaze fortifikačních prací v době laténské. Rovněž i díky naprosté absenci nálezů keltské povahy můžeme eventualitu laténského osídlení vyloučit. Domnívám se, že tyto úvahy patří spíše minulosti, kdy nebyl vývoj regionu ještě dostatečně osvětlen, a že byly podníceny především velkou rozlohou Kusé hory a existencí nedaleké Rabouně, u které to prozatím vyloučit nelze. Úspěchem by v tomto případě bylo potvrzení lokalizování některého z kovových nálezů nalezených detektáři na jedné z těchto lokalit.

Mnohem pravděpodobnější je vybudování takového specializovaného valu z důvodů vojenských než sídelních. Tomu odpovídá i jeho velká prostupnost, mělký příkop, berma i jeho malá výška. Mohlo k tomu však dojít prakticky kdykoliv v období středověku či raného novověku. Místní pověsti to například přiřazují k událostem dob husitských.⁷⁷ Je ovšem nelogické, aby kvůli jednorázovému a bez odporu probíhajícímu tažení vznikalo takové opevnění. Možnost, že bylo zbudováno na obranu před jakýmkoliv vojskem místním obyvatelstvem bez iniciace vyšší složky společnosti, nelze brát v úvahu. Jiní badatelé hledají na ostrožně středohradištní refugium, ovšem bez vážnějších argumentů historických či archeologických. Jako pravděpodobnější se jeví využití k vojenskému zabránění nekontrolovatelného přístupu do Chrudimska, které již v době Břetislava I. předpokládá Charvát.⁷⁸ Díky velmi exponované a strategické poloze se tedy mohlo

jednat o vojenské ležení v hraničním prostoru, využívané příležitostně k obraně země. Zajímavou myšlenku navrhuje Pavel Bolina, jenž na základě rozboru písemnými prameny zachyceného přepadení olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka v roce 1145 klade slavná pole Hrutovská nikoliv do okolí Litomyšle jako naprostá většina badatelů, ale právě do okolí Luže.⁷⁹

Nejasný také zůstává rozbor malé plochy se znaky antropomorfní činnosti na vrcholové plošině. Zde by se mohlo jednat o výsledek činnosti původní přesídlenecké osady Srbce, protože doklady o tomto způsobu realizace služebního poměru končí nejpozději ve století 12. Písemnými prameny je současná vesnice doložena až k roku 1354 a ani archeologický materiál v podobě sběrové keramiky nepochází dříve než z poloviny století 13. Rovněž pravidelně rozměřená zástavba větších usedlostí ukazuje spíše na plánovitě vysazení po polovině 13. století. Pokud tedy nevznikl název Srbce jiným nepředpokládaným způsobem (tedy nesouvisejícím s přesídleneckým obyvatelstvem), bylo by možné klást osídlení staršího hradištního období na vrcholovou plošinu Kusé hory, přičemž zažitý místní název se poté mohl přenést na nově založenou kolonizační vrcholně středověkou ves při prameni potoka. Pak by se nabízela otázka, zda onen služební poměr nemohl souviset s činnostmi souvisejícími s polohou a funkcí opevnění. I z těchto důvodů by mohl být archeologický výzkum na Kusé hoře velmi přínosný pro poznání zlomových okamžiků v dějinách kdysi významného Vraclavska.

- 1 Tato místa byla právě využita k prvnímu osídlení.
- 2 Jsou charakteristické jednostrannou minerální bohatostí s nadbytkem Ca.
- 3 Např. bronzová spona původem z Karpatské kotliny (nepublikovaný nález uložený v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě), nálezy římských mincí aj.
- 4 SÁDLO, Jiří (ed.), *Krajina a revoluce: Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*, Praha 2008; KLÁPŠTĚ, Jan, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005.
- 5 Např. uvažovaná trasa vedoucí z jižní Moravy údolím řeky Oslavy přes evropské rozvodí a dále podél řeky Doubravy směrem k pražskému komunikačnímu uzlu (tzv. Libická stezka).
- 6 Naposledy se k tématu Trstenické stezky kriticky vyjádřili: SEVERIN, Karel, *Trstenickou stezkou cestou necestou*, in: *Pomezí Čech a Moravy*, 2000, č. 4, s. 353–383; CENDELÍN, Dušan, *Staré komunikace na českomoravském pomezí: Trstenická stezka jako historický mýtus*, vlastním nákladem 1999.
- 7 Paleolit např. Kamenec u Vraclavi, lokalita „Na Přísekách“ v blízkosti Chocně, Čertův dub u Chocně; mezolit: Opočno, Tisová, Radhošť, Osík, Čistá, Cerekvice nad Loučnou, České Heřmanice aj.
- 8 Nálezy zlomků masivních kostí a stehenní kosti nosorožce v katastru obce Sedliště, okr. Pardubice.
- 9 Úhřetice, Tuněchody, Rosice, Pumberky u Chrudimi, Mikulovice, Topol aj.
- 10 Vysoké Mýto, Pekla u Vysokého Mýta, Řepníky, Javorník.
- 11 KONČELOVÁ, Markéta, *Struktura osídlení lidu s lineární keramikou ve východních Čechách, Archeologické rozhledy LVII*, 2005.
- 12 Např. Mikulovická planina (Ostřešany, Mikulovice, Blata), Velké Koloděje, Sezemice aj.
- 13 Domoradice, Sedlec, Vraclav.
- 14 Např. Darebnice u Chocně, Zárecká Lhota.
- 15 Např. nálezy bronzů ze Svitavské brázdy.
- 16 Platěnická kultura se zformovala pod vlivem jižního halštatského okruhu poté, co zhoršení klimatu a patrně i určitá společenská a ekonomická krize vedly k úpadku civilizace doby bronzové (Sklenář 2002).
- 17 Tato hradiště, budovaná mnohde na základě staršího opevnění lužického, byla s oblibou využívána Slovany v době hradištní.
- 18 Ve východních Čechách snad protokeltských, na Moravě skytských.
- 19 O laténské stěře opevnění na Rabouni (kat. Doly u Luže), kde byla údajně nalezena hřebenová keramika z 3.–1. stol. př. n. l., nemáme prozatím jasné doklady (např. ČURDA, Tomáš, *Zjišťovací výzkum na opevnění u Rabouně a otázka hradišť u Srbců a Pěšic*, in: *Východočeský sborník historický*, Pardubice, 1994, č. 4, s. 33–42).
- 20 Např. Řestoky, Rosice, Zájezdec, Tuněchody, Brčokoly, Syčany, Chrast, Úhřetice a další.
- 21 Např. lokality v katastrech obcí Tisová a Vysoké Mýto v pravěkých polohách.
- 22 Také z dalšího území východních Čech pochází jen velmi málo časně slovanského materiálu.
- 23 Nálezy v Řestokách, Podlažicích.
- 24 Starohradištní keramika se vzhledem k charakteru výplně podpovrchových archeologických objektů dostává do ornice relativně zřídka (FROLÍK, Jan – SÍGL, Jiří, *Chrudimsko v raném středověku*, Hradec Králové 1995).
- 25 Výjimečný nález třmenu avarského typu v prostoru opevnění nad Benátkami u Litomyšle, který je datován do 8. století (SKRUŽNÝ, Ludvík, *Bulletin Záchraného Oddělení*, Praha 1965).
- 26 FROLÍK, J. – SÍGL, J., *Chrudimsko v raném středověku*.

- 27 Kniže umisťoval část svých zřejmě nesvobodných služebníků do vesnic a přiděloval jim půdu a zároveň jim ukládal specifické povinnosti vůči svým hradům či dvorům, viz SLÁMA, Jiří, K některým ekonomickým a politickým projevům raně středověkého přemyslovského státu, in: *Archeologické rozhledy*, 1985, č. 37, s. 334–342.
- 28 Stáří dnešních lokalit se nemusí překrývat s prvními projevy přemísťování obyvatelstva v tomto období.
- 29 CHARVÁT, Petr, Hrad v podlesí: Středověké Vraclavsko do roku 1300, in: *Pomezí Čech a Moravy*, č. 1, 1997.
- 30 Kolonizační podnik souvisí se založením benediktinského kláštera v Podlažicích, poprvé prokazatelně doloženého 1160.
- 31 Sídliště z přelomu 12. a 13. století (nádoby s rytou vlněnou šroubovicí) např. Skuteč, Proseč, Předhradí, Zhoř, nebo slovanské hroby se záušnicemi z 12. století ze Štěpánova.
- 32 Archiv Archeologického ústavu AV ČR, čj. 1806\71.
- 33 CHARVÁT, Petr, Povrchový průzkum Litomyšlska a Vysokomýtska, in: *Výzkumy v Čechách*, Praha 1975.
- 34 VÍCH, David, Raně středověké nálezy z Vraclavska, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové*, č. 26, 2000.
- 35 CHARVÁT, P., Povrchový průzkum Litomyšlska a Vysokomýtska; TÝŽ, *Slovanské osídlení Vraclavska do poloviny 13. století*, Kandidátská disertace, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, sbírka vědeckých a literárních rukopisů sign. R 196, Litomyšl 1978; ČURDA, T., Zjišťovací výzkum na opevnění u Rabouně a otázka hradíšť u Srbců a Pěšic, s. 33–42.
- 36 Srovnaj s druhotným využitím pravěkého valového opevnění v Darebnici u Chocně v raném středověku: VOKOLEK, Vít, Výzkum lužického hradíště v Běstovicích, *Zpravodaj Musea východních Čech*, 1993, č. 19.
- 37 CHARVÁT, Petr, Povrchový průzkum Litomyšlska a Vysokomýtska.
- 38 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.*, č. 289, s. 290.
- 39 Tvrz v Popovci vzdálená 2,5 km severovýchodně od Pěšic je doložená až v první polovině 14. století v souvislosti s Bohuňkem z Popovce, který se násilně zmocnil nedalekého hradu Košumberka po smrti Ojře z Košumberka.
- 40 Boje se vedly se střídavými úspěchy, méně v polních bitvách, spíše záškodnictvím a lapkováním.
- 41 Přímý doklad o Ješíkově účasti dochován není, o jeho synech Borešovi, Fenclovi a Vilémovi ano.
- 42 „Sumptibus suis te expensi acquisivit“ alias dobyl, tj. vynaloženými náklady svými získal, jinak řečeno dobyl.
- 43 Tím se Ješík via facti stal, když pokračoval v lapkovské a záškodnické činnosti i po uzavření smíru mezi panskou jednotou a králem.
- 44 Celý pozemek dnes patří k usedlosti čp. 30 a v současnosti je využíván jako plocha s trvalým lesním porostem.
- 45 CHARVÁT, P., Povrchový průzkum Litomyšlska a Vysokomýtska; TÝŽ, *Slovanské osídlení Vraclavska do poloviny 13. století*; VOKOLEK, V., Výzkum lužického hradíště v Běstovicích; VÍCH, D., Raně středověké nálezy z Vraclavska.
- 46 PRUDÍČ, Karel, Nálezy na Vysokomýtsku, in: *Vysokomýtsko: vlastivědné čtení o okresu vysokomýtském a skutečském*, Vysoké Mýto, 1931.
- 47 To ji jako příslušnost ke košumberskému panství kupovali od Diviše z Popovce bratři Diviš, Ješek, Mstislav a Slavata z Chlumu.
- 48 TEPLÝ, Jaroslav, *Feudální držba v předhusitském Chrudimsku*, Pardubice 1997; BALÍČEK, František, Z procházek po Vysokomýtsku II, in: *Od Trstenické stezky VI*. Litomyšl 1926/27; WIRTH, Zdeněk, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Vysokomýtském*, Praha 1902; SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, Praha 1882.
- 49 Jejich četnost je ovlivněna tím, že nejspíše pocházejí z jediné nádoby.
- 50 FROLÍK, J. – SÍGL, J., *Chrudimsko v raném středověku*, s. 70.
- 51 Uložený v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě, inv. č. 3362.
- 52 Na mapě prvního vojenského mapování z druhé poloviny 18. stol. je Štěnecký rybník již na současném místě.
- 53 Může se jednat o rybník zmiňovaný při vkladu do zemských desk v roce 1417, kde se píše: „... in Sstienczy curiam arature cum duabus araturis cum noua piscina“, tj. ve Štěnci dvůr poplužní se dvěma poplužními s novým rybníkem (Emler RT II, ed. 1872).
- 54 Berma je prostor mezi vnitřním okrajem příkopu a čelní stranou hradby, méně často před valem. Bránila sesouvání a podporovala stabilitu hradby. Často byla opatřena různými překážkami.
- 55 Jeho původ může být novověký, související s vybíráním kamene.
- 56 Rabounské hradíště kat. Dolý (Chrudim) vzniklo na ostrožně obtékané Novohradkou a Korunkou. Návrší ostrožny tvoří plošina o výškovém rozdílu 80 metrů. Mohutný val a příkop v délce 600 metrů příčně odděluje plošinu z jihovýchodu. Hradíště má tvar pětiúhelníku a plochu 52 ha. Dosud není datováno. Odkryty zbytky kamenné plenty hradby (ČURDA, T., Zjišťovací výzkum na opevnění u Rabouně a otázka hradíšť u Srbců a Pěšic, s. 33–42.), sebrána středověká keramika související pravděpodobně s některými vojenskými aktivitami (pověsti o Žižkovi a Švédech). Někteří badatelé vidí v Rabouni laténské oppidum a spojnicí mezi Českými Lhoticemi a Malým Hradiskem u Prostějova. Další se spíše kloní ke středověké fortifikaci.

- 57 ČURDA, T., Zjišťovací výzkum na opevnění u Rabouně a otázka hradišť u Srbců a Pěšic, s. 33–42.
- 58 Existence opevnění v době na přelomu pozdní doby bronzové a železné nemůže být vzhledem k pozdějším zásahům ve valu přímo prokázána, ale oprávněně se o ní uvažuje.
- 59 V sousedním Chrudimsku jsou nejbližšími polohami Práčov a Topol u Chrudimi. Na Choceňsku pak Darebnice a Zářecká Lhota u Chocně.
- 60 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.*, č. 399, s. 413 („*Ego rez Wladislavus dedi pre-dium meum Repine...*“ = „*Já král Vladislav věnoval jsem statek svůj Řepnický...*“).
- 61 Vrchnostenský dvůr, ke kterému náležela dominikální půda.
- 62 V ústřední části Řepníků západně od kostela objeveny stopy hradištního osídlení, stejně tak při počátku hlubočského údolí.
- 63 Původně snad ve služebném poměru ke kastelánovi. Viz Služek z Pěšic.
- 64 Příčinou bylo specifické postavení v rámci celého širšího okolí, dané především strategickou polohou.
- 65 Archiv český XXXV, str. 441; *Reliquiae tabularum terrae čili Pozůstatky desk zemských II.*, str. 133.
- 66 Kostrové hroby poblíž kostela s bronzovými esovitými záušnicemi malých rozměrů. Písemná zmínka z roku 1088 (falsum z 12. století). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.*
- 67 Vesnice doložené prameny pro mladohradištní období: Jenišovice 1088, Lozice 1141, Zalažany 1167, Řepníky 1167 a archeologicky: Popovec, Domoradice, Sedlec, Vinary, Stradouň, Domanice.
- 68 Název Luže, alespoň podle J. Gebauera, může mít souvislost se staročeským Luží (pl. Lužie), které vykládá jako sluha při luhu či lese (GEBAUER, Jan, *Staročeský slovník*, Praha 1970, s. 297).
- 69 Zde jsou také doloženy majetky nejstarší územně příslušné církevní instituce kláštera v Opatovicích, kterému patřil les u Hroubovic a les s vesnicí Hlína.
- 70 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.*, č. 399, str. 412 – Doubravice.
- 71 O průchodnosti a využívání údolí svědčí nalezené neolitické nástroje na této trase: Střítež, Lubná, Poříčí, Desná, Dolní Újezd a v blízkém okolí Trstěnice, Osík, Chmelík.
- 72 Doložena břevnovským falzem u Sebranic k roku 1043. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.*, č. 378, s. 351–352, a znovu zmiňována v zakládací listině města Poličky v roce 1265.
- 73 V té době Brněnská cesta šla od celnice ve Svitávce po kraji tzv. Olešnického újezdu do prostoru dnešní Poličky. Olomoucká přes Konici a Hradec n. Svitavou využívala následně terasy řeky Trstěnice směrem na Litomyšl.
- 74 Tento stav mohl trvat až do založení Vysokého Mýta, kdy bylo nařízeno obchodníkům jezdit přes toto město.
- 75 Dodnes nese terasa pod Domanicemi katastrální název „Pod Brankou“.
- 76 K průběhu komunikací na ČM pomezí dříve: SEVERIN, K., Trstenickou stezkou cestou necestou, s. 353–383; VERMOUZEK, Rostislav, Poznámky k Trstenické stezce, in: *Vlastivědný sborník moravský* 1970, č. 23; VÁVRA, Ivan, Trstenická stezka, in: *Historická geografie*, 1971, sv. 6, s. 77–132; RICHTER, Václav, Staré stezky, in: *Časopis Společnosti přátel starožitností*, č. 63, 1955; DUDEK, Karel, *Polička a zemská stezka Hrutovská-Trstenická*, Polička 1939; TOMÍČEK, Antonín, *Stezka Trstenická a pole Hrutovská*, Litomyšl 1926; NOVOTNÝ, Vojtěch, *Trstenická stezka*, Litomyšl 1929.
- 77 V dubnu 1421 do východních Čech směřovalo velké tažení spojených husitských vojsk, které vedl orebský zeman Diviš Bořek z Miletínka. Postupoval s nimi odněkud z Hradecka ke Chrudimi. Cestou vypálili opuštěný opatovický klášter a ženský cisterciácký klášter v Sezemicích. V květnu pak táborští ještě zničili podlažický klášter a pokračovali přes Poličku dále na Moravu.
- 78 CHARVÁT, P., Hrad v podlesí: Středověké Vraclavsko do roku 1300, s. 14.
- 79 BOLINA, Pavel, Kde byl přepaden biskup Jindřich Zdík roku 1145: příspěvek k historii moravsko-českého pomezí, *Časopis Matice Moravské*, 2003, č. 122, s. 369.